

ARTICLES CENTRALS

L'experiència tunisiana de justícia transicional

Ricard Gonzalez

Periodista

El primer govern elegit a les urnes a Tunísia després de la Revolució de 2011 tenia com una de les seves prioritats dur a terme un procés de justícia transicional. Aquesta era una de les principals demandes d'una societat civil altament mobilitzada els mesos que van seguir la revolta. Durant els dos primers anys, el govern va anar fent gestos en aquest àmbit de forma discrecional mentre el Parlament, en diàleg amb la societat civil, debatia la creació d'una comissió de la veritat per dotar l'empresa d'un marc coherent i transparent. Així, a través d'una llei orgànica promulgada a finals de 2013, va ser com va néixer la Instància de la Veritat i la Dignitat (IVD). La llei li atribuïa un mandat ambiciós i unes àmplies competències, ambdues garantides a la primera Constitució democràtica del país: investigar els abusos comesos per l'Estat entre els anys 1955 i 2013 per refer la memòria històrica del país, rescabalar les víctimes i fer que els responsables rendissin comptes davant la societat.

Per aquesta difícil tasca, el Parlament va concedir a la IVD un període de quatre anys ampliable a un cinquè, i es va comprometre a proporcionar-li el pressupost necessari. Des de llavors i fins el mes de juny de 2016, quan es va tancar el termini de presentació de dossiers, la institució en va rebre més de 62.000, a les 45 oficines que té distribuïdes per tot el país. D'aquests milers de peticions, aproximadament un 8% han estat desestimades en considerar que no complien els requisits establerts a la llei. Prop de 6.000 han estat presentades per col·lectius, com per exemple, partits, sindicats o regions que es consideren víctimes d'una persecució sistemàtica, ja sigui per part del règim de Habib Bourguiba, el pare de la independència que va governar entre el 1956 i el

1987, o el de Ben Alí.

“La nostra filosofia s’inscriu dins el marc de la justícia transicional. És a dir, el principal objectiu no és engarjolar els agressors, sinó aconseguir la reconciliació de tota la societat. Que el país afronti i conegui el seu passat perquè així no es pugui repetir”, afirma Sihem Bensedrine, una periodista i històrica activista dels drets humans tunisiana que es trobava exiliada a Barcelona quan va esclatar la Revolució, bressol de les anomenades primaveres àrabs. “No volem fer del botxí un boc expiatori, sinó remuntar la cadena de comandament i desmantellar el sistema repressiu”,afegeix Bensedrine asseguda a la seva oficina, en un edifici nou del centre de la capital. Tunísia és l’únic país sacsejat per les revoltes del 2011 que ha estat capaç de culminar la seva transició, i per tant, l’únic on ha estat possible engegar un veritable procés de justícia transicional.

“ “El principal objectiu és aconseguir la reconciliació de tota la societat; que el país afronti i conegui el seu passat perquè no es pugui repetir” ”

D’acord amb el sistema establert, un cop que la víctima ha omplert un formulari i l’entrega, un comitè estudia que els abusos denunciats es corresponguin amb el període i la naturalesa dels crims inclosos en el mandat de la IDV. Després, es procedeix a una audiència amb la víctima que sol durar diverses hores, en la qual explica en detall el seu cas i a la que assisteix un psicòleg. Tot seguit, una comissió investiga els fets i intenta identificar l’agressor. Dels casos de corrupció, se n’encarrega un comitè d’arbitratge. En els casos de les violacions més greus de drets humans, si els juristes adherits a la IVD -que compten amb estatus de fiscals- creuen disposar de proves suficients, poden obrir una causa i transferir-la a unes corts especials que actuen sota els principis de la justícia transicional. Així, per exemple, la presó està reservada només pels casos de crims contra la humanitat, mentre que altres penes alternatives poden comportar la pèrdua de la feina com a funcionari de l’Estat o la inhabilitació d’ostentar

un càrrec públic. A diferència de la Comissió de la Veritat de Sudàfrica, no hi ha unes regles fixes que permetin als botxins evitar la presó a canvi de revelar la veritat. Ara bé, segons els estatuts de la Instància, la seva col·laboració servirà per alleugerir el càstig. Els propis perpetradors poden presentar un dossier a la IVD, que comporta la congelació i posterior arxivament de les causes que tinguin pendents a la justícia ordinària. De fet, n'hi ha desenes que ho han fet, sobretot en casos de corrupció.

“Comptem amb un grup de jutges que han rebut una formació específica a l'estranger en justícia transicional i que no van participar mai en casos polítics durant la dictadura que integren les cambres especialitzades, afegides al sistema legal ordinari”, comenta Bensedrine, convençuda del compromís d'aquests jutges amb els principis de la seva institució. Es tracta que no es repeteixi el que ha passat a nombroses víctimes, que han vist com els darrers cinc anys els tribunals han arxivat les seves denúncies declarant-se incapaços de trobar els culpables dels abusos, tot i que a vegades les víctimes els han aportat proves suficients per identificar-los.

Si bé sostenen que tot procés transicional és únic i respon a un context local determinat, els responsables de la IVD han tingut molt en compte les experiències anteriors. “Hem estudiat molt bé les experiències de les 42 comissions de la veritat creades en altres països per no repetir les mateixes errades”, assegura Bensedrine, que cita l'exemple de Sudàfrica, on la retransmissió per televisió de totes les audiències va provocar un procés de retraumatització d'algunes de les víctimes, i el seu posterior suïcidi. A Polònia, per exemple, en no disposar d'un sistema judicial *ad hoc*, els jutges reciclats de la dictadura van arxivar moltes de les investigacions dutes a terme per la comissió de la veritat.

“ El model tunisià ha contribuït amb algunes innovacions a la doctrina de la justícia transicional ”

A més d'extreure lliçons i polir defectes, el model tunisià ha contribuït amb dues innovacions a la doctrina de la justícia transicional: ha obert la possibilitat que col·lectius, i no només persones físiques, puguin presentar sol·licituds; i ha creat un mecanisme per castigar els casos de corrupció dins la pròpia institució. En concret, prop d'un quart dels dossiers presentats corresponen a violacions de drets econòmics i socials, mentre que la resta fan referència a violacions de drets humans. Amb més de 10.000 casos, la tortura és la pràctica més denunciada. Entre les més greus, 603 homicidis voluntaris i 355 violacions. I és que la violència sexual era una arma habitual de la dictadura contra els opositors i opositores, i la xifra real podria ser força superior ja que l'estigma que comporta aquest tipus de violència porta a moltes víctimes a no denunciar-la.

La Instància compta amb un fons per al rescabament de les víctimes o per finançar tractaments per a mitigar les seqüeles de la tortura, però també es coordina amb altres ministeris, com el de la Seguretat Social, pels casos que mereixen pensions mensuals. Tot i que la reparació monetària és vital perquè les víctimes puguin refer les seves vides, sovint no és la seva principal demanda. Nombrosos peticionaris exigeixen sobretot mesures de rescabament moral, com l'anul·lació de sentències injustes o la dedicatòria amb el nom de la persona o col·lectiu represaliat a un carrer o una escola.

“Per començar, volem saber la veritat. Hi ha gent que encara no sap on són els seus familiars desapareguts fa anys o dècades, i simplement volen poder enterrar-los. La nostra família el que vol és que s'anul·li la condemna judicial contra el meu germà. És a dir, una reparació moral i una rectificació oficial de l'Estat”, precisa la Laila Yahyahoui. El seu germà Zouhair, un activista prodemocràtic i bloguer, va morir el 2005 com a conseqüència dels maltractaments patits durant anys a la presó. Entre els represaliats polítics, figuren membres de totes les famílies polítiques del país -socialistes, sindicalistes, comunistes i islamistes- però també molts ciutadans sense cap filiació política.

“ La Instància de la Veritat ha estat víctima de la politització dels partits polítics i el desencant d’una part de la població ”

Un mes abans del sisè aniversari de la Revolució va tenir lloc un dels moments més simbòlics des de l’inici dels treballs de la Instància: la celebració de la primera audiència pública, en la que les víctimes de la dictadura van relatar les seves doloroses històries en directe davant les càmeres de la televisió pública nacional. El lloc escollit també destil·lava una potent càrrega emocional: el “Club Elyssa”, una luxosa vila propietat de l’odiada esposa de Ben Alí, i on l’expresident solia celebrar fastuoses recepcions. “La selecció de les víctimes s’ha fet en base a diversos criteris. El principal, buscar un equilibri entre totes les famílies polítiques represaliades, així com també de tipus regional, de gènere i de les diverses èpoques que cobrim. També hem tingut en compte la fortalesa psicològica de les persones”, explica Seif Soudani, portaveu de la IVD, que recorda que un equip de psicòlegs assisteix a les audiències per donar suport a les víctimes. Precisament, per evitar el risc de retraumatització de les víctimes, com va succeir sovint a Sudàfrica, només una mostra representativa presentarà el seu testimoni públicament. Segons els responsables de la comissió està previst que aquest any se celebri una audiència pública cada mes, cadascuna dedicada a una temàtica diferent.

Quan falta poc més d’un any per la fi del mandat de la IVD, no està clar encara que sigui capaç de complir els ambiciosos objectius que es va plantejar. Des de la seva creació, la Instància ha estat víctima de la politització dels partits polítics, així com del desencant d’una part de la població amb la transició democràtica. De fet, l’actual partit al govern, Nida Tunis, vencedor de la segona cita amb les urnes el 2014, està integrat per diverses personalitats vinculades a la dictadura de Ben Alí i ha posat pals a les rodes del procés. Així mateix, hi ha institucions estatals, bàsicament el Ministeri de l’Interior, que no estan col·laborant amb les investigacions, dificulten la identificació dels agressors, i per tant, l’exercici de la justícia. Per aquesta raó, la IVD corre el risc d’acabar en poc més

que una recopilació dels abusos de sis dècades de dictadura, sense l'assumpció de responsabilitats per part dels responsables, i per tant, sense la consecució d'una autèntica reconciliació nacional.

Fotografia : Amine Ghrabi

© Generalitat de Catalunya